

Под тим је именом једна путујућа руска

трупа приказивала на даскама Европе прераду једног ~~извода~~ из једног
од романа ~~арбе~~ Трилогије Д. С. Мерешковског. ~~и се бројате~~ прерадама ~~извода~~

~~годију~~ је реч казао један француски критичар после приказа Вонтреа /Vautrin/,

драме ~~извода~~ која носи име једног јунака из Балзакова романа Чича Горио.

Трао је ^{Критичар} приказ драме и драму тамо амо, између да и не, и најзад ликвидирао случај са изјавом: да је Балзака, ипак, не треба прекрајати и наново шити. Не бисмо могли ^{објави} прimitи и уопштiti мишљење француског критичара без резерве. Кад је реч о руској театру и добрим руским глумцима, аутори романа увек имају нешто да добију. У случају Царевића Алексија имали бисмо да приметимо ^{само} следеће: кимад би морао бити приказан у неком интимном театру, а гледаоци и слушаоци би морали знати роман у јпрсте, и имати ^{Народно.} извесне разражене погледе на историске личности и на народ о којима је у комаду реч.

Мерешковски је писац европског крова. Роман његов Петру Великом и о Алексију хармоничан је, бриљиво рађен, уметнички до краја срећен и размршен. Драма ~~је~~ истакла детаљ. Алексије стоји као једна тврдо и кобно превучена црта преко свега што се дешава и слути.

Комад је, карактеристично руски, бекрајно дубоко безмalo стална присутност царевића на сцени умара, понекад и кињи. Роман Мерешковскога чита се без предаха, течно из слике у слику, без паузе. Драма је то кориговала: она је истакла да је руски живот џун дугих и гладних пауза, и да се за време тих пустинских пауза даје види и чује и мисли но усред збивања и дагађања.

Неки делови драме — подељена је у десет слика — много су развучени; јер је неодољиво било оставити све што има у роману. Други су делови скриви: појави се нека врло занимљива личност, и одједаред нестане без трага; остало је у роману. И тако даје. Али, као је добар руски глумац велики уметник хармоније, детаља, паузе, мере и прекомерности, драма је деловала силно на свакога ко је имао спреме да је разуме. Опремили су комад за сцену одлично чувени руски сликар и режисер. Иако није било ^{да} све као у предратним театрима Русије, имали smo и ту велико задовољство видети да Рус пред Богом и у уметности не зна за шалу. Кадифа је кадифа икона је икона, лаковане чизме нису од папира, стран језик говори онај ко га зна, сузде се плачу, цар

2

Петар Велики заиста је јудеската а у мртвачком сандуку зајдат лежи Алексије. ~~Просторији~~ руски реализам био је на сцени поштено потпун. Ванредне декорације су приказивале сабласни Петроград боље него ичијиј пис. До ужаса стварно су стојали на сцени коштац између оца и сина, шкргут и ломњава ~~Сваки члан у овој сцени био је~~ старог пред новим судар вечног и пролазног светог и богохулног, сва ~~све~~ сатанска лабораторија из које Русија не излази.

Петар Велики је релативно ретко на позорници, али се осећа непрестано кроз сваки покрет и скаку реч своје околне ~~сваки~~ миг и уздах својих оруђа и жртава. Он је већи и јачи од тиранина и самодрица, он је створење друге крви и душе него сви његови савременици, он је чудовиште и сфинкс. Његова виталност, његово самопоузданје, његова радост од свега што ствара, и вера да ~~све~~ што ради непогрешно, дају му нешто бољанско. Глумац који је играо Петра умешо му је у моментима дати нешто од величанства библијско створитељског: "и погледа све што је створио, и где све је било врло добро." Али, у Русији смо у земљи где важи веровање да Бог и небо увек спремају пад и катастрофу ~~тако~~ где је човек много самопоуздан. Петар Велики тај цин, то гвожђе и олово, опира се о две слабе тачке: зид и рађа самоме себи страшне антипринципе: зид Петроград и рађа Алексија. Подиже град своје славе и град културе на блату и мочварним провалијама, трудом у крви огрезлих и болешћу измождених робова. И отац је бескрвног, снабомоћног, порочног, неамбициозног Алексија, ~~зглобеног~~ царевића у којем нема ничега ~~од~~ Петрограда и Полтаве, ~~од~~ немачког језика и холандског сата ~~ни~~ од прогресије ~~ни~~ од праве конзервативности. Међутим, тај је Алексије, ~~у тој доба,~~ ~~могао~~ био ~~више~~ израз принципа руског народа, него његов отац. Петар је имао једно начело, руски народ са свим другима. А Алексије ће бити жртвено јагње начела које је ~~однос~~ народа онога доба.

Тај снажни рељеф оца и сина, оца који је дето, сина који опредељене, и народа који је хаос са позадином дубоко симболичног Петрограда, са маглом целе Русије, то чини нам се, дошло је у драми до елементарнијег израза него у роману. Живи људи су били пред нама! Сцена када се кроз широм отворене прозоре види Петроград, а зад њим се замахују песнице и оре страшне клетве руских оспођа из Петрова двора: Богај сушту! Богај сушту! та је сцена ужасна. Као шинути мувом везали смо се од једаре за оно што је писао Достојевски: "А Петроград, гњио и труо, провалиће се у своје чинске мочари и видеће се на свом задијаноми у пену ~~се~~

3

обученом коњу једино Петар Велики од Фалконета / споменик /, а сви ће народи дизати барикаде испред побеснеле руске тројке, и свуде ће се место вина пити крај".

Чудна је ствар са пророчтвима, са старадавним књигама, са слутњама људи. Или Бог доиста дарује понекад силу која види ход и судбину човечанства у далеке векове, или су живот и историја људска тако страсни и ужасни да сваком предсказашу, свакој ужасној визији доносе остварење. Али од свих пророчтава ~~не~~ потреснији мисао никла из свакидашњег искуства, свакидашњег живота људи. У древној инђанској књизи Ману стоји: "Кроз безбожност долазе људи до успеха, постизавају оно за чим ху-де, триумфују над својим непријатељима. Али се најзад осуше и иструну у корену своме". И гле, хиљадама година касније долази Петар, јунак ~~успевшег~~ просвећења Рујије, и ~~менујује~~ прву половину мудрости инђанске књиге; и долази Алексије да запечати другу половину пророчке речи, да Великом Петру баци у лице грозну истину руске историје: "Ти ћеш први пролити на губи-лишту крв свога сина, царску крајину, и та ће крв пасти ~~на~~ све главе до послед-њег цара, и наше ће се племе у крви искоренити"...

Ко су били ~~Петар~~ Петар и Алексије као инди-видуалности? Није доста рећи да је Петар носилац ~~радности~~ ^{нагода} и просветне борбе, а Алексије реакционар, лењивац, тамни тип Рујије. Није доста рећи да ~~је~~ у том случају ~~једне~~ ^{дошло до} једне перверсне искрориснске појаве: ~~је~~ је млађе покољење сметало прогресивности старијег! у апстрактним својим значењима, Петар и Алексије чину вредност и невредност, живот и неживот, акција и стагнација. Него су два равноправна, ^{разносилна} разните, иако сасвим супротна руска принципа: један са кулминацијом у власти и моћи, други са победом у жртви и кроз насиљну смрт. Петар је исто~~толико~~ негативан колико~~позитиван~~, а Алексије исто~~толико~~ позитиван колико~~негативан~~ — са гледишта руске историске и религиозне мисли. Петар ради на земљи, он отворено и гордо ~~заслужи~~ тера дрво рујије да расте у висину, да грана и да се шири. Алексије ~~заслужи~~ дејствује испод земље, тихо, полунесвесно, добрым соковима свога бића ната ^{се јави} и хране корен. Са Петром ~~заслужи~~ у по бела дана политика, наука, план. Кроз Алексија ромића нешто светачко, ^{човечно} болећиво и болешиво, Петар је ~~заслужи~~ нешто готово и цело, какав је такав је. Алексије нико~~ко~~ не може да се формира у одређено биће: час је такав као да је језгра у њему~~д~~иструнуло, и остала само бедна љуска; часом опет, кроз душевне~~ке~~ муке улази у конвулсије

и обасјаности духа од којих се и Петар трза.

Ко су Петар и Алексије као друштвене појаве? Петар је ^{обичне} имао бољу снагу од ^{иако} снаге ~~тирана~~, јер није зависио од поверијивих личности, од робова и креатура. Просвећенији од све своје околине, јачи од свију, се- као је као репе оне у чије руке је била опасност да падне. Петар истиче многу модерну црту друштвеног реформатора: труди се да животу да боље облике, на начин који ћему чинио најбољи од свих које је у Европи видео. Али Петру недостаје ~~житљиво~~ један важан начин на послу ослобођења друштвених бића, ^{зубство} правде. Да би сила могла бити плодоносна, она мора доћи у правилан број са свима и са свачим. ^{Петрово је више мисило на Бусаја него на Европу. Прави руски самодржава се залаже у европјевство.} Вероватно је и он, као сви Рузи, према речи чаадајева, носио у својј крви нешто што се противи цивилизацији. Најзад, Петар није иамо љубави, њему је сметала љубав и у другим људма. Прогрес Рузије он није волео, него хтео. Лишен осећања љубави, Петар није знао да му је Бог, кроз сина, додао био онај начин друштвеног дејствовања који је најбољи: љубав према другима, и жеља за љубављу од других. Алексије се родио баш такав: сав неизрађен и недочет, али са једном огромном моћју ~~и~~ за добре односе према људма, са великим срцем, са много доброте и скоро светачке трпезивости, са даром за оправштаје и веровање. Прост, неук, непо-^{лни} прави у грежњама, он је ~~и~~ као чека жива држао душе и наде целог Петрова двора и целог руског народа, ^{карган} свих несретних Петрових заточеника и жртава. ^{даљи} Када је свако морао волети. У Алексија је Мерешковаки, па затим и руски глумци ставили све ~~и~~ карактеристичне црте руског човека са много ^{слабости} човечне драки и нежности, који пијан или трезан, чист или ~~и~~ осваја људе неодољиво. Кад Алексије остави жену и побегне са љубавницом у Италију, и Петар сплете све мреже да буде ухваћен, аустријски цар улази у авантуре спасавања Алексијева чисто за љубав несретном принцу. Кад Петар надмудри аустријског цара и Алексију нема спаса, од аустријских дворана око њега нико нема душу ~~и~~ ^{за њу} открије чињенице и каже му да ће бити предат цару Петру. Натоме месту комада руски глумци су нам дали сцену која је била врхунац онога што руска позорница уме дати у паузи, и ћутању. Алексије је наслонио уморну главу на сто, машта о срећном руском цару који ће бити он, машта о нерођену ^{још} симу ~~и~~ Иоану Алексејевићу — ~~и~~ пред тренутал кад ће бити ухапшен. Руски глумац који је играо

Алексија дао је у тим италијанским сценама лепоту глуме ~~и~~ силину психолошког диференцирања у мерама ретко великим. Дубоко до дна и високо у вис се оправдава контраст, према Петру, у његову сину, ~~који~~ је гонио Алексија пре свега као човек који ^{као животни задатак} носи једну културну мисију, који ^{даље} мора убити све што тој мисији смета. Петар ^{више} је уживао да чује да је нека покрајина Русије осетила дах европејства, него да чује да му је син жив и здрав. За Петра би ^{многа} важила реч оног римског хроничара: "...провинције.....умирући од ~~који~~ страха пред цезарем, напредоваће су у смислу образовања". Алексије ~~који~~ је до беснила доводио оца тиме што њега, ~~који~~ савршено није интересовао културни степен ни његов лични, ни руског народа и руских земаља. Алексије није ~~који~~ осећао ^{дух} времена Петрова, није у животу имао никакав систем и никакву поделу рада. Он, како знамо да ће још дugo и dugo радити цела Русија, он само греји, и каје се, и тражи љубав која озарава и чисти. ~~који~~ Од времена на време ^{силно} хоће у манастир. Петар међутим запени крвавом пеном кад чује о религиозном измирењу. За њега је ^{било} ^{који} питање ^{који} културе; да Алексије ~~који~~ не иде у манастир. ~~који~~ онај руски принцип који је снага у слабости, победа у падају, ~~који~~ ^{свједоц за макар је злоби у свету / или у манастиру. Против је јако десрасудан и фракционтарости.}

И више од тога. Осећао је Петар да је тај Алексије, тај ништавни, недостојни царевић ипак нека контрола над њим, и то контрола ^{који} име руског народа. Алексије је био типична историска фигура руског мученика; народ је њега разумео и вовео; ~~који~~ сматрао да је он регулатор Петрове раздлане величине, на сиља његова да у земљу унесе идеје којима се противило национално руско осећање ^{обесни љубав} да гази веру која се онда није у Русији дала оделити од патриотизма. ^{И још: осевао је Петар ба} у Алексију ~~који~~ понекад запламсао ^{свјест} да је он ипак царевић и наследник престола, и.... Да, тамни икстикт "бити цар" устајао је и у Алексију. Додуше само у тренутцима кад је своју прираду изневеравао, кад је противнике Петрове око себе слушао. Глумци и режија су ~~који~~ ^{који} у ~~који~~ ^{који} језовитим и бриљантним поступцима сугерирали вечно руски проблем: сукоб нејасних али јаких тенденција; ~~који~~ ^{сукоб} питања да ли је нешто лична амбиција или херојски замах, да ли је ^{тешко} катастрофално подривање или припремање бољих будућих времена. ^{Ми посматрамо, донесла, тако било се}

~~који~~ ^{заштићен бисер} Петар и увиђали да Алексије мора бити жртвован; ~~који~~ плакали са Алексијем кога је отац стално држао у апсу и ^{који} њио, а који је љубављу и обећивао ^{који} и гађење од монструма-оца, од антихриста. ^А ~~који~~ кад би сасвим ^{јасно}

~~(условком друге разних бука и)~~ постало да је слаби царевин ~~јер је он чисто народни~~ незадовољства ~~народно~~ ^{оружје}
~~веровања~~ сујеверја, онда смо се, слушаоци и гледаоци, опет враћали
Петру, али крадом, да Алексије не зна.

Мучна је била та руска драма. За обе личности, Петра и Алексија, може се рећи, на крају крајева, да су примитивне. Петар је поред свега европејства један рељефни варварин. Када год је он господар ситуације ^{напас} је ~~да~~ то силом ума или душе, више силом силе. Алексије пак, био ^{и останао} немонах и недаровит да својим импулсима ~~да~~ и тежњама даде израз одређене воље и свести. Само су сузе и страдања његова делијасни. Петар није сасвим херој. Алексије није сасвим светац. Величина избија само у моментима, код једног ^{код} другог. Код Петра ^{онда} када усмјен, кроз неразумевање и клетве целог света ^{и так} на ^{зре} сватлост будућности, и поново ^{се исправи} пуну снагу за ~~да~~ грозни императив свога задатка. А Алексије ^{код} када одренена ^{навреме} као корњача удове, увуче све своје мистичке слутње у себе и ~~да~~ се спротије ~~да~~ обиди ~~да~~ пресрети ~~да~~ ^{што говориши да би био човек}
Културни замах Петров био је ^{снабарно} само зачетак мисије, и мешао се једнако са љаком личне тираније и личних амбиција. Опирање Алексијево према цивилизацији, ~~да~~ потоље опирање руског истока против Запада, такође је било само ^{арви, и још} крњав инстинкт. Но ^{так} што је за духовне борбе ^{ма кје врсте} најодлучније, борба у себи, тога није било ни код Петра ни код Алексија. Син је ипак лично на оца, и отац на сина. Сукоб између њих морао је ^{да} бити грозан руски грозни. Роман Мерешковског дао нам је само исписан дијалог између ^{ога} претучен ^и израњавен ^{бој} сина, а драма ~~да~~ нам је тај дијалог ^{дакле} у стварности на сцени.

Алексије: Али нећеш ти мене погубити, него ћу ја сам отићи за тебе на губилиште. Опрости ми само и ~~да~~ воли ме, воли ме увек. ^и нико нека не сазна за то, само ти и ја, само ти и ја... Учини тако... Учини... Хочеш ли учинити?

Петар: Шта говориш? Шта ти то говориш? Та то је да човек полуди!

Алексије: Војиш ли се можда греха?

Петар: Војим се.

Алексије: Не бој се, Бог ће оправити.

Петар: Неће оправити. Сам си рекао да ће ~~да~~ због твоје крви казнити целу ^{да} Русију.

Алексије: Смиљаваће се Бог. Заједно ћемостати пред ~~да~~ њега, заједно ћемо га умилостивити.

Разговор је тиме био довршен. Петар је пољубио благословијсина, окренуо се, застao као укопан. Точкови су за часак запели, гладијатор се за часак уморио, душа је за час замурила пред зверством. Или је можда све била само тактика Петрова? у истој соби, корак далеко од утешеног мученика, Петар је потписао смртну казну над прворођеним сином. По логици своје силе и свога начела, Петар је морао тако учинити. Иначе би можда љубав смождila ако не њега, а то његово самодржавље и његову Европу.

У последњој сцени видимо свечану дворану мртвачки сандук у којем лежи погубљени Алексије. Стража, калуђер тихо читају заупокојене молитве. Гледаоцима и слушаоцима чисто годи мир, једва једаред сигуран мир смрти. Од једаред упада уперја и парадној униформи Петар, ~~самац~~, горд. Заповеда дворанима и стражи да иду. Омет врхунац, ~~јесеност~~. И питање: ко је јачи, онај живи или онај у сандуку? У Румунији, редом долазе са гла артиљерија. Глуша је купа шајки, и један је притец за моков спасање.

Иван Савчић